

Kommunism och nazism – förtryckets brödraskap

Sammanfattning: *Kommunismen och nationalsocialismen är inte varandras motsatser som många tror. Tvärtom. Idéhistoriskt, värderingsmässigt och i praktisk politik är dessa två mördarideologier förbluffande lika. De delar samma förakt för individen, demokratin och kapitalismen.*

Ytterligheterna berör varandra, den politiska skalan är cirkulär och om man går tillräckligt långt åt ett håll hamnar man på andra sidan. Så förklaras ofta de påträngande likheterna mellan nazismen och kommunismen - planekonomi, totalstat och massmord. Men det hjälper oss inte att förstå någonting, utom möjligen varför någon kan anse att "mitten" är ett ärofyllt politiskt begrepp.

Varför skulle ytterligheter möta varandra? Betyder det också att extrem frihet närmar sig extremt tvång? Att extrem friskhet liknar extrem sjukdom? Och att extremt kul är ungefär lika festligt som extremt tråkigt?

Det är först efter kommunistblockets fall och Sovjetunionens upplösning som det har blivit acceptabelt för forskare att säga hur det egentligen är: kommunism och nazism är inte två motsatser, utan två huvuden på samma historiska kropp. De bygger i grunden på likartade teoretiska modeller och leder till samma dödliga praktik.

Att ideologierna har ett hatiskt förhållande till varandra brukar ses som ett tecken på att de är motsatser. Men hat kan bero på annat än ideologiska motsättningar. Den socialistiske fackföreningskämpe George Valois, som 1925 grundade det första franska fascistpartiet, menade tvärtom att fascismen och kommunismen var två former av socialism, och därför att betrakta som "två bröder som är fientligt inställda mot varandra". De är bröder eftersom de "är en och samma reaktion mot den borgerliga och plutokratiska andan", och fiender enbart för att de har förverkligats i olika länder som av andra orsaker är fiender till varandra.

Broderskapsliknelsen är träffande. Bröder träter ju ofta med varandra trots att de är närbesläktade. Särskilt om brödraideologierna står för samma kollektivistiska grundsyn, samma avsky för kapitalism och demokrati, och kämpar om samma väljare, de utblottade, besvikna och rotlösa. Bröder har också oftast samma föräldrar och samma uppväxt. Det gäller, som vi kommer att se, även kommunismen och nationalsocialismen.

Totalitarismens ursprung

Upplysningstänkarna på 1700-talet förklarade att meningen med livet var att uppnå

lycka, att individens förnuft kunde ge kunskap och möjligheter, och att allt detta förutsatte frihet. I slutet av 1700-talet började emellertid tyska filosofer tvärt bryta med upplysningen. Kant lärde ut att meningen med livet inte alls var lycka, utan att det enda moraliska var att uppoffra sin lycka för plikten. Han förklarade också att förnuftet och erfarenheten inte alls kan ge kunskap om den "riktiga" verkligheten, "tinget i sig", som bara tron kan säga något om. Fichte konstaterade då att i så fall kan vi inte ens veta att det alls finns någon verklighet oberoende av vårt medvetande. Yttervärld, individer och materia var bara mindre verkliga delar av det sanna: anden och medvetandet.

Hegel spånade vidare och menade att verkligheten bara är ett enda andligt Absolut, där de individuella delarna är mindre verkliga. I den mänskliga världen manifesterar sig "världsanden" (Gud, verkligheten, historien, vad du vill) i staten, som inte är ett medel för mänskliga mål, utan ett mål i sig. Vissa särskilda personer, en Napoleon eller en Caesar, driver historien framåt genom att leda nationen mot andra i konflikt och krig. Individerna har endast till plikt att uppoffra sig för nationen. Den som har makten avgör moralen.

Sådana idéer, svårbegripliga och mystiska som de var, utövade ett enormt inflytande på 1800-talets tänkare. Och även om vissa av filosoferna hade liberala drag, pekade idéerna hela vägen fram mot 1900-talets diktaturer. De totalitära tänkarna behövde bara sekularisera Hegel för att rättfärdiga sina handlingar. Där fanns allt man kunde behöva: en historia som handlar om kämpande kollektiv, där segraren bestämmer och individen bara har att lyda.

Tysken Karl Marx bytte ut Hegels världsande mot de ekonomiska krafterna, och nationerna mot klasser. Vips hade han en teori om hur klasserna stred mot varandra och ekonomins utveckling avgjorde vilken klass som fick herravälde. Hegel såg historiens mål i den preussiska monarkin, Marx i proletariats diktatur. Nationalsocialisterna i sin tur bytte ut Marx ekonomiska krafter mot naturen och biologin, och klasserna mot raser. Plötsligt handlade historien om olika raser som bekämpade varandra, och segraren utsågs av naturen. Proletariats diktatur ersattes med det nazistiska tusenårsriket.

De totalitära tänkarna spådde framtiden. De förutsade vilken ras/klass som nu stod i samklang med historien, och de solidariserade sig med denna, samtidigt som de förklarade vilka som stod i vägen för utvecklingen. I dåvarande skede är det kapitalisterna/judarna som suger ut mänskligheten, men snart kommer arbetarna/arierna slå tillbaka. Historien var alltså determinerad, förutbestämd. Men paradoxen är att historien samtidigt behövde manifesteras i en Napoleon - eller en Stalin eller en Mao - för att kunna utvecklas på rätt sätt.

Denna determinism är bakgrunden till den hysteriska tron på konspirationer som alltid florerar i de totalitära rörelserna. Om det inte går som man förutspått måste det ju bero på att mäktiga, hemliga sammanslutningar korsar Naturens och Historiens planer. Bakom de flesta problem ligger judar, kapitalister eller frimurare - eller fascister eller kommunister för den delen.

Givetvis var det inte en rent vetenskaplig historieanalys som fick de totalitära tänkarna att sedan välja sida i den historiska kampen om tillvaron. Orsakssambandet gick oftast åt andra hållet, med de enklaste drivkrafterna som grundläggande orsak. Marx och Lenin bar på ett enormt förakt för borgarklassen, som sedan fick dem att formulera teorier som passade dem - på samma vis som Hitler föraktade judarna, och utifrån det utformade sin nationalsocialism. Men de tyska filosoferna hade givit en utmärkt mall

som de kunde passa in sina hatideologier i. Och att denna filosofiska mall var så allmänt omfattad av intellektuella och av politiker i alla partier gjorde att idéerna fick legitimitet, och att kritikerna avväpnades.

Det totalitära systemet

Förutsättningen och grunden för hela det totalitära tänkandet är det kollektivistiska perspektivet. Den enskilde individen är ointressant, rent av mindre verklig. Han existerar bara som en del av ett större kollektiv, en klass eller en ras. Det är dessa kollektiv som är de egentliga aktörerna på historiens scen, enligt de totalitära tänkarna. Den skadliga gruppen måste rensas ut, men kollektivismen gäller inte mindre den "goda" gruppen. Proletären eller ariern definieras bara utifrån sin gruppstillhörighet och är bara god i den mån han uppfyller sina plikter. Även det blygsammaste inslag av själviskhet och privat sfär måste kvävas och en benhård moral av underkastelse och altruism uppställas. Kollektivets välgång är det enda viktiga, och vilka individuella offer som helst måste accepteras för det målet. Idén att individens intressen måste offras under gemenskapens, kallade Hitler den grundläggande förutsättningen i varje verkligt gott samhälle.

Det är detta kollektivistiska synsätt som förklarar kommunismens och nationalsocialismens ondska. Det ger rörelserna en fullständig relativism. Det finns inga verkliga, objektiva sanningar som man kan resonera sig fram till. Det finns bara olika klasser och raser som har motstridiga intressen och fundamentalt olika syn på tillvaron. Människors åsikter berodde inte på deras förnuft och fria vilja, utan på djupt liggande sociala, biologiska och psykologiska faktorer bortom individens kontroll. Det enda sättet att lösa tvister är genom att tvinga motståndarna till underkastelse.

Kollektivismen gör också att det inte finns några som helst rättigheter eller moraliska bud som gäller för alla. Så länge det gynnar kollektivet kan man göra vad som helst - bedra, misshandla, tortera eller mörda. Det är inga brott i egentlig mening eftersom brott och kränkningar inte definieras utifrån individer som drabbas, utan utifrån hur det går med klassen/rasen. Det är ingen slump att både Hitler och Lenin öppet hyllade lögnen som politiskt medel, och ansåg att man kunde ljuga för vem som helst i enorm skala. Och det är följdriktigt att de var motståndare mot den västerländska traditionen av konstitutionellt statsskick och styre under lag. Härskaren ska få besluta vad som helst oavsett om det är lagligt eller ens i enlighet med partiets program och bestämmelser - Lenin ersatte lagar om fri- och rättigheter med "det revolutionära samvetet", Hitler med "partiets högre lag". Dessa stod i överensstämmelse med den enda verkliga lagen: Historiens respektive Naturens.

Kommunismens och nationalsocialismens projekt är historiskt unika. Det handlar inte främst om att ta makten eller att tvinga människor till vissa handlingar, utan att skapa ett helt nytt samhälle i enlighet med natur eller historia, och en helt ny människa som vill axla sin roll som god och självuppoffrande medlem av kollektivet. Denna omvandling till en fullständigt avindividualiserad människa utan egna intressen ägde för båda ideologierna rum i centraldirigerade massrörelser som gjorde individen till en i mängden. Partiaktivisterna skulle svetsas samman hårt genom direkt gemensam handling, inte minst bestialiska våldsdåd. Lojalitet och självuppoffring var de främsta dygderna. Det är typiskt att de totalitära staterna ofta avvisade utomstående intellektuella som ville försvara deras politik: De ville inte ha självständigt tänkande människor ens som anhängare, det var just självständigheten som skulle utrotas, och okritisk lojalitet och offervilja skulle sättas i dess ställe.

Det unika projektet kräver en unik stat: den totalitära. Allting och alla måste syfta till

att tjäna staten och dess mål, varenda individ och institution ska smidas om till en kugge i det historiska maskineriet. Inga enskilda initiativ kan tillåtas i politik, ekonomi, kultur eller utbildning. Allt måste ha till uppgift att lära ut, tjäna och upprätthålla ideologin. Alla privata maktcentra måste lyda eller krossas. Allt alternativt tillhörighet och alla sociala nätverk måste krossas. För fascisterna och kommunisterna var självskhet, enskilda mål och individuella projekt det mest förbjudna. Förföljelsen av smågrupper och gemenskaper går som en röd tråd genom deras styrelse. Inte ens det privata hemmet skulle få bli en fristad - genom att uppmuntra angiveri och spioneri skulle alla misstänka alla. Genom att bestraffa även anhöriga till "brottslingar" tvingade man dessa att spela med i skenprocesser och styrka falska anklagelser för att rädda sitt eget skinn.

För de totalitära blir till exempel "konst för konstens skull" en förgräplig idé. Konsten och kulturen hade som enda syfte att vara propaganda för härskarens idéer. Därav den uppseendeväckande likheten mellan konsten i Sovjet och den i nazi-Tyskland - avbildningar av ledaren, lyckliga undersåtar, bilder ur kampens historia, muskulösa arbetare/arkitekt-förebilder osv. I synen på till exempel arkitektur rådde ömsesidig uppskattning. Tyskarna älskade de ryska monumenten och Hitlers arkitekt, Albert Speer, efterapade kommunistiska arkitekters skisser. Stalin berömde de nazistiska konstnärerna och ansåg att Speer gjorde underbara byggnader. Den gemensamma faktorn är att byggnaderna inte främst skulle vara vackra, bekväma, eller funktionella, utan framför allt enorma och bombastiska. Ett typiskt förslag till ritning som lades framför ledaren avtecknade byggnaden nedifrån, från grodperspektiv. Tanken var att människan som passerade monumentet skulle känna sig oändligt liten.

Propagandan och censuren var effektiva medel att få partifolket att tänka i önskvärda banor, men det var också nödvändigt att tysta alla som hade avvikande uppfattningar. Därför medförde den ringaste misstanke om kritik eller fiendlighet mot systemet en skoningslös förföljelse. Den största effekten var inte att en besvärlig person avrättades eller sattes i läger, utan framför allt avskräckte man befolkningen i övrigt att knysta om sitt missnöje ens för de närmaste. Resultatet blev en total politisk apati bland de kritiska, så att en liten hänsynslös grupp kunde dominera ett helt samhälle.

Lenin introducerade metoden under den röda terror som han inledde bara några månader efter maktövertagandet. Hans kollega Krylenko förklarade att: "Vi måste avrätta inte bara dem som är skyldiga. Avrättningar av oskyldiga gör ännu större intryck på massorna." Lenin utfärdade ofta diktat om att ett visst antal slumpmässigt utsedda personer ur en viss yrkeskategori, eller stad, skulle avrättas - i avskräckande syfte. Mönstret hade de fått från läraren, Karl Marx. "När vår tid kommer ska vi inte dölja vår terrorism", skrev Marx och förklarade att proletariats diktatur måste utöva våld och terror för att överleva.

Kommunisterna kom med en annan mordisk innovation. Koncentrationsläger hade funnits i andra länder tidigare, men det var Lenin och Trotskij som uppfann de rena slav- och förintelseläger. De byggde världens första permanenta koncentrationsläger riktade mot den egna befolkningen. Klassfiender och motståndare samlades i lägren för att arbeta tills de stupade, eller för att avrättas omedelbart. Redan tre år efter Lenins revolution hade Sovjetunionen 50 000 fångar i 84 koncentrationsläger. Ytterligare tre år senare hade antalet läger fyrdubblats. De tyska nationalsocialisterna lärde sig av metoden, och fulländade snart det industriella mördandets konst.

Kommunismen och nazismen kommer för evig tid vara förknippade med det totala våldet, med massmord. Men det är viktigt att komma ihåg att detta inte var resultatet av en slump eller av att särskilt sadistiska personer råkade få makten. Det följde

logiskt ur de båda ideologierna. Världen var fylld av konflikter, historien var en kamp, och nu var tiden inne för den rätta rasen/klassen att gå segrande ur denna kamp. Andra klasser och raser var förutbestämda av naturen eller historien att gå under. Det var statens uppgift att göra denna övergång och utveckling så effektiv och smidig som möjligt. För de totalitära, liksom för Hegel, blev staten den världsliga manifestationen av historiens nödvändighet.

Därför blev terrorn en central uppgift för statsapparaten. I traditionella, auktoritära diktaturer minskar terrorn då allt motstånd är krossat. Eliten har då säkrat den makt och rikedom de eftersträvat. Men de totalitära diktaturerna hade en mycket större uppgift, att förverkliga den sanna utvecklingen. Tvärtemot situationen i andra diktaturer tilltog därför terrorn då motståndet och oppositionen mot regimen var nedslaget. Det var då de kunde påbörja sin verkliga uppgift: att utrota de raser och klasser som stod i vägen för historiens naturliga utveckling.

Det är detta som gör de totalitära folkmorden unika. De mördade inte individer för att de handlade eller tänkte felaktigt, de utrotade individer för att de tillhörde en grupp - t ex för att de var judar i nazi-Tyskland, eller för att de var kulaker i Sovjetunionen. Både Marx och Hitler avfärdade fri- och rättigheter som borgerligt nonsens. För kommunister och nationalsocialister var individen något mindre verkligt än kollektivet. Människans enda existensberättigande låg i om hon levde för kollektivet, och om det så krävdes, dog för det.

Historiedeterminismen gjorde att de som utförde brotten, mördare och lägervakter, egentligen inte ansåg sig ha något individuellt ansvar för sina handlingar. De var bara andens/historiens/naturens redskap för att genomföra det nödvändiga. Historien hade redan uttalat dödsdomen, partimedlemmen hade bara att utdela straffet. Det hade inte i sig att göra med att tyskar eller ryssar skulle vara mer bestialiska än andra människor. Men alla de idéer de hade fått lära sig pekade på att de borde ställa sig i kollektivets tjänst. Och deras intellektuella hade om och om igen förklarat för dem att deras egna intressen, och deras egen vilja var oväsentlig. Att sätta sig över den egna viljan var det verkligt moraliska. Hanna Arendt skrev om nazismen att de flesta tyskar "måste ha varit frestade att inte mörda, inte råna, inte låta sina grannar gå för att möta sin undergång...men Gud vet att de hade fått lära sig att motstå frestelser."

Höger- och vänsterextremism

Trots de uppenbara likheterna mellan kommunismen och nazismen betraktas de ofta som motsatta ideologier. Nationalsocialism och fascism kallas regelbundet för "högerextremism", och eftersom höger också betecknar liberala idéer ska associationerna gå till kapitalism och västerland. Hitler är det kapitalistiska samhällets logiska slutpunkt, försökte Sovjetunionens marxister slå i folk. En bisarr idé som faller på att Tyskland på 1930-talet var det minst kapitalistiska av alla industrialiserade stater, och snarast utmärktes av frånvaro av en borgarklass.

Marxisterna har ändå hävdats att nazismen var överklassens och kapitalets extremaste ideologi. De har påstått att Hitler var storfinansens sista bastion mot kommunismen, och försökt utmåla honom som kapitalets marionett som snällt lät storföretagarna behålla sina företag när han kom till makten. Men talet om stödet från finanserna är helt enkelt inte sant. Det tyska storkapitalet var visserligen motståndare mot fri marknad och hade inte fått sin position genom konkurrens utan genom privilegier, monopol och tullar. Men det fick dem att stödja de konservativa partierna, samtidigt som de var misstänksamma mot Hitler som föraktade "plutokratien" och talade för socialisering och planhushållning. De ekonomiska medlen fick Nationalsocialistiska Tyska Arbetarpartiet

främst från de många medlemmarna, inte från kapitalisterna.

Det var bara när Hitler slöt sig samman med konservativa nationalister som stod industrin nära som han kunde utnyttja deras ekonomiska medel. Först 1932, året före maktövertagandet, fick nazisterna några substantiella företagarbidrag. Det enda alternativet var då kommunisterna, och kapitalisterna var mer rädda för att bli mördade av dem än att bli kontrollerade av nazisterna. Att företagarna efter Hitlers maktövertagande lydde hans order var mindre ett ideologiskt val, och mer en insikt om att de annars hade mördats eller satts i koncentrationsläger. Man förstår hur lite det gör en koppling nazism/kapitalism befogad då man inser att kapitalisterna som samarbetade med Hitler - tyska företagare som Krupp, Thyssen, Stinnes - var precis samma personer som femton år tidigare påverkade den tyska regeringen att stödja Lenin och bolsjevikerna som Sovjetunionens härskare.

Nationalsocialismen är en socialism

I praktiken utövade nazisterna och kommunisterna samma ekonomiska politik. När de tagit över Tyskland förverkligade nationalsocialisterna, trogna sitt namn, en fullfjädrad socialistisk planhushållning. Det är ett faktum som ibland har glömts eftersom företagsägarna ofta behöll administrationen och det formella ägandet av företagen. Men makten över samtliga ekonomiska beslut förlades till staten, och bara om företagarna gjorde exakt som nazisterna krävde fick de behålla sin ställning. Bonniers världshistoria beskriver processen:

"Statens kontroll av arbetsförhållanden och produktion växte snabbt. Varje företag fick efter hand en bestämd tillgång av råmaterial eller halvfabrikat med noggranna föreskrifter om produktionstid och produktionsresultat. Varje avvikelse betraktades som sabotage. Näringslivet underordnades ett Reichswirtschaftsministerium, som genom arbets- och företagarråd, samordnade under ett riksarbets- och riksföretagsråd, utövade en alltmer ingående kontroll av näringslivet."

Nazisterna införde i praktiken en kopia av den kommunistiska planekonomin, som Lenin i sin tur hade modellerat efter den tyska planhushållningen under första världskriget. Den enda skillnaden var att Hitler inte kastade ut de personer som tidigare administrerade institutionerna - liksom han inte gjorde det på andra områden, t ex i militären och pressen. Hans första intresse var effektivitet, och den gamla direktörsklassen kunde vara mer effektiv än lekmän bland partimedlemmarna. Han hade lärt sig av Lenins misstag att slänga ut företagarna i stället för att utnyttja dem.

De radikalaste nazisterna ville förstatliga alla institutioner, och besätta alla poster med övertygade nationalsocialister. Men Hitler kunde svara att:

"Detta är socialism - inte sånt strunt som ägandet av produktionsmedlen. Vilken betydelse har sådant, om jag i stället inrangerar människorna i en fast disciplin som de inte kan undfly? Låt dem äga mark eller fabriker om de vill. Det centrala är att staten, genom partiet, är allenarådande över dem, oavsett om de är ägare eller arbetare. Allt det är oväsentligt. Vår socialism går mycket djupare...Varför skulle vi behöva socialisera bankerna och fabriker? Vi socialiserar själva människorna."

Av de interna samtalen i ledarkretsen framgår det emellertid tydligt att Hitler planerade att efter kriget, i lugn och ro, förstatliga den tyska företagsamheten även formellt och rensa ut de gamla kapitalisterna när det utbildats kompetenta nazister. Liksom Marx avskydde han särskilt aktiebolag eftersom de gjorde det möjligt för ägare och spekulanter att tjäna pengar utan att få valkar i händerna.

På ett banbrytande vis förstatligades även välfärden i Tyskland, så att flera utländska socialister faktiskt såg det som ett socialt föredöme. Alla fria föreningar förbjöds och ersattes av statliga som tog hand om varje aspekt av människans liv; statliga socialförsäkringar infördes och byggdes ut; till och med fritiden förstatligades med lagstadgad ledighet, organiserade semesterresor, och obligatoriska sportaktiviteter. Staten finansierade all kulturkonsumtion, som alltså blev gratis, och i samtidigt likriktades fullständigt. Skatterna chockhöjdes och på mindre än tio år infördes 58 nya ämbetsverk för byråkrati och kontroll.

En fullständig valutareglering infördes och den frihandel som fanns avskaffades. Offentliga arbeten i enorm skala för främst motorvägar, järnvägar och bostäder, initierades. Efter det sovjetiska exemplet infördes tvångsarbete för alla män - en idé som redan Marx och Engels kom på och förespråkade i det första utkastet till Det kommunistiska manifestet. När den amerikanske ekonomen George Reisman studerade Sovjets och Tysklands ekonomi hittade han ingen skillnad, utom färgen på skjortorna:

"I nazi-Tyskland kontrollerade staten alla priser och löner och bestämde vad varje företag skulle producera, i vilken mängd, med vilka metoder, och vem som skulle få produkterna. Det var ingen fundamental skillnad mellan nazisterna och kommunisterna. Medan kommunisterna i Ryssland bar röda skjortor och hade femårsplaner, hade nazisterna i Tyskland bruna skjortor och fyraårsplaner."

Det var sådana likheter som gjorde att Hitler i ett anförande i februari 1941 hävdade att "i grund och botten är nationalsocialism och marxism samma sak". Och inte utan viss rättvisa kunde han påstå att: "Jag är inte bara marxismens besegrare, utan man kan också säga att jag är den som förverkligar marxismen."

Nazisternas ideolog, Joseph Goebbels, intygade släktskapet mellan ideologierna, och förklarade att det var just därför bråket mellan dem blev stort och allvarligt. Han var varken den förste eller siste att tycka att kättare är värre än hedningar:

"Vår kamp mot bolsjevismen är inte en kamp mot, utan tvärtom en kamp för socialismen, en kamp som inspirerats av den djupa övertygelsen att den sanna socialismen bara kan förverkligas om den vulgäraste och mest komprometterade ättlingen av socialismen...först elimineras."

Som redan den liberale tänkaren Friedrich Hayek konstaterade var det alls inte ekonomisk socialism eller kollektivism som nazisterna såg som det farliga i kommunismen. Det var tvärtom marxismens liberala sidor: dess internationalism och de demokratiska drag som finns i vissa schatteringar. Hitler konstaterade:

"Jag har lärt mig mycket av marxismen, vilket jag inte tvekar att erkänna. Skillnaden mellan dem och mig är att jag verkligen har genomfört vad dessa pratvarnar och pennfäktare bara försiktigt har påbörjat...Jag behövde bara logiskt utveckla vad socialdemokraterna hela tiden misslyckats med på grund av deras försök att göra det inom den demokratiska ordningen. Nationalsocialism är vad marxismen skulle ha kunnat bli om den hade brutit sina absurda och artificiella band till den demokratiska ordningen."

I de fall som marxister bröt med demokratin och internationalismen, som t ex Stalin gjorde, så kunde de röna stor välvilja. Hitler kallade honom "Stalin, geniet" och i bordssamtalen uttalar han sin beundran över att även Stalin insett att en hög kulturell nivå skapas genom "inskränkandet av den individuella friheten", eftersom friheten bara

håller människor kvar på apstadiet. Hitler tyckte att Stalin hade åstadkommit "en slags slaviskt-moskovitisk nationalism", och ansåg att kommunisternas fullständigt hänsynslösa kontroll visade på en revolutionär anda som han till sin besvikelse saknade hos sin allierade, det fascistiska Italien. Men även Mussolini kände igen sig i Sovjetunionen som enligt hans mening hade uppnått "en sorts slavisk fascism".

Kopplingar

När ideologierna är så snarlika är det inte konstigt att de har utövat lockelse på samma människor. De många personöverlappningarna är ett exempel på det. Ledande fascister och nazister kom ofta från olika socialistiska grupper. Benito Mussolini var före maktövertagandet en ledande italiensk marxist, som 1912 tog kommandot över socialistpartiet med en kompromisslöst marxistisk linje och redigerade partiets dagstidning L'avanti. "Äntligen en riktig socialist!" utropade en förtjust Lenin i Pravda över sin radikale kollega.

I Tyskland gick så många socialister och kommunister över till nationalsocialismen att vanliga tyskar talade om nazisterna som "biffstekar" - bruna utanpå, röda inuti. En av anledningarna till att kommunistpartiet rasade samman så snabbt efter Hitlers förbud mot det var att mängder av partimedlemmar strömmade in i nazistpartiet. Det var bara att byta uniform och fortsätta att skräna mot kapitalismen och demokratin. Man har gissat att nästan en tredjedel av medlemmarna i nazisternas stormtrupper, SA, var gamla kommunister. Hitler understödde aktivt förhållandena. Småborgaren och socialdemokraten kunde aldrig bli en verklig nationalsocialist, förklarade han, men det kunde kommunisten:

"Det finns mer som förenar oss med kommunisterna än som skiljer oss åt. Framför allt finns där den sanna revolutionära känslan som lever överallt i Sovjet utom där det finns judiska marxister. Jag har alltid hållit denna sanning i minnet och har givit order att alla gamla kommunister ska accepteras i partiet omedelbart."

Britten Oswald Mosley, var socialistisk parlamentsledamot och arbetsmarknadsminister i Labourregeringen. Han avgick emellertid då hans keynesianska politik inte genomfördes, och ett år senare grundade han det brittiska fascistpartiet - påhejad av bl a socialisten George Bernard Shaw. I Sverige kan vi exemplifiera med Nils Flyg, på 30-talet riksdagsman för dåvarande kommunistpartiet. Efter en partisplittring lämnade han partiet och blev 1937 ledare för Socialistiska Partiet, som fick allt större sympatier för nationalsocialismen. Snart stödde partiet öppet Hitler och tog emot pengar från Berlin under kriget.

Det finns ett djupt samband mellan det kollektivistiska perspektivet i ekonomi och i etnicitet. När en politisk rörelse börjar tänka i termer av konflikter mellan grupper och av kollektiv skuld blev det lätt att hatet urartade och riktades mot klassiska, urskiljbara grupper: homosexuella, utlänningar, zigenare, och inte minst judar. Antisemitismen har inte varit främmande för den socialistiska idétraditionen. Den uråldriga kristna avskyn mot judarna har spåtts på av att folk ofta har mött judar i deras roll som kapitalister, bankirer och utlånare - verksamheter som socialismen avskyr.

"Antisemitism är dumbommarnas socialism" förklarade Lenin. Och i så fall styrs socialistiska regimer i allmänhet av dumbommar, för det är mycket vanligt att dessa har förfallit till judeförföljelser. Det gäller bl a Lenins efterträdare, Stalin, som redan på 30-talet avrättade de judiska intellektuella och förbjöd judiska skolor och tidskrifter. Efter andra världskriget inriktade han sig på judarna som individer. Stalin såg judiska konspirationer i alla väderstreck, och lät de kommunistiska diktaturerna skicka judar

till läger för misstänkt "sionism" eller "kosmopolitism". Arbetare uppmuntrades att misshandla judar och Stalin planerade massdeportationer. Aktionen inleddes i slutet av 1953 då regimen tvingade judiska läkare att erkänna påhittade mordförsök mot partiledningen. Tanken var att det skulle följas upp med en ren terrorvåg, men gudskelov dog Stalin strax efter offentliggörandet av den påhittade komplotten. Kommunistiska tidningar fortsatte emellertid att rita "judenäsor" på karikatyrerna av kapitalister.

Karl Marx var inte antisemit, men han gick i bräschen för att identifiera juden med det förhätliga kapitalet. Han förklarade att: "När samhället lyckas förint judendomens empiriska väsen och den smutsiga handel som judendomen påtvingat oss kommer juden att bli omöjlig." Hans ideologiske rival Bakunin såg judarna som "En exploaterande sekt, ett blodsugande folk". Proudhon konstaterade om judarna att "Denna ras måste skickas tillbaka till Asien eller utrotas.". Själva termen "antisemitism" myntades för övrigt i en positiv bemärkelse, av den tyske socialisten Wilhelm Marr, som i slutet av 1800-talet grundade tidskriften Antisemitiska häften. Kommunisterna hade redan det kollektivistiska konflikttänkandet. Och de kollektivisterna som började se vikten av ras- eller religionsfrågor tillämpade det tänkandet även där.

Samarbete mot fred & frihet

Socialister och fascister pucklade gärna på varandra på gatorna, men de hade inte heller några skrupler inför att samarbeta om det ansågs lämpligt. "O ja, vi erkänner att vi samarbetar med nationalsocialisterna, att vi tillsammans med nationalsocialisterna vill förstöra det existerande sociala systemet", förklarade en lokal tysk kommunistledare 1930, "Bolsjevism och fascism delar ett gemensamt mål; förintandet av kapitalismen och av det socialdemokratiska partiet. För att nå detta mål är vi berättigade att tillgripa alla medel." (Kommunisterna hade order från Moskva att angripa socialdemokraterna hårdast. Kättare var värre än hedningar.)

Samarbetet kunde ske i liten skala, som då de tyska nazist- och kommunistpartierna under tidigt 30-tal hade gemensamma evenemang på gräsrotsnivå. I riksdagen stod de på samma sida mot dem som ville ha stabilitet och ett slut på gatuvåldet - Hitler konstaterade att ingen regering kunde styra emot kommunister och nazister när dessa hade gemensam majoritet i parlamentet. När nazisternas socialiseringsmotion hade fallit, förnyade kommunistpartiet den, med samma formuleringar. Även partiernas huliganer tog ibland en paus från att klå upp varandra. Tillsammans organiserade de en våldsam transportarbetarstrejk i Berlin i november 1932. Nazisterna och kommunisterna rev gemensamt upp spårvagnsskenor och misshandlade strejkbrytare som ville arbeta.

Ett samarbete i större skala var Molotov/Ribbentrop-pakten i slutet av augusti 1939, och dess uppföljningar. Stalin och Hitler betygade varandra sin vänskap och styckade Polen, och resten av Europa i varsin sfär. Den tyske utrikesministern Ribbentrop stortrivdes hos de kommunistiska värdarna i Moskva när pakten slöts, och rapporterade att det var som "bland mina gamla nazistvänner". Historikern Paul Johnson har beskrivit scenen:

"Där de berusade mördarna raglade omkring i rummet och fumligt omfamnade varandra liknade de mer än något annat en samling rivaliserande banditer som hade kämpat mot varandra förr och kunde göra det igen, men som i grund och botten höll till i samma bransch."

Det var startskottet: någon vecka senare bröt andra världskriget ut. Stalin

understödde den tyska krigsmaskinen med olja och spannmål, och kallade Hitler "ett geni". Kommunistpartier Europa över, inklusive det svenska nuvarande vänsterpartiet, förespråkade fred med Tyskland och anklagade England-Frankrike för aggression. När de tyska trupperna marscherade in i Frankrike, uppmanade den franska kommunistledaren, via radio från Moskva, sina egna landsmän att inte göra motstånd. Även långt efter att Tyskland attackerat Sovjet var Hitler noga med att påpeka för sina anhängare att världskriget började med att de revolutionära staterna, Tyskland och Sovjet, förenade sig mot de aggressiva borgerliga staterna i väster, Frankrike och England.

Den ömsesidiga beundran och samarbetet kunde aldrig hindra den kommande konfrontationen mellan Tyskland och Sovjet. Till detta medverkade att Hitler och många andra såg bolsjevismen som judisk, en synvilla som delvis berodde på att de demokrater som störtade den ryske Tsaren i februari 1917 gav judarna medborgerliga rättigheter. Det gjorde att judarna i Ryssland blev synliga för vanligt folk i ämbetsverk, polis, militär och ekonomi ungefär i samband med att Lenin och kommunisterna tog makten genom oktoberrevolutionen 1917. Att Marx var född jude bidrog till myten.

Men den viktigaste anledningen till Hitlers avsky mot Sovjetunionen och kommunismen var att landet var det slaviska folkets stat. I nazisternas rashierarki intog slaverna en jumboplats, och helst ville de att slaverna skulle utrotas eller göras till trälar - så att tyskarna själva kunde få lebensraum i öster. Redan Marx parhäst Engels tyckte att det vore "ett steg framåt" om ett krig eliminerade de i hans tycke reaktionära slaviska folken "från jordens yta". Men nazisterna gjorde detta till en oerhört central punkt i sin ideologi. Med det tänkandet var ett krig mellan de båda totalitära staterna i längden oundvikligt. Men trots varningar trodde Stalin in i det sista inte att Tyskland skulle bryta pakten och starta krig. Det är omvittnat att den paranoide Stalin bara hade förtroende för en enda person: Adolf Hitler.

För vidareläsning:

Per Ahlmark: Det öppna såret - om massmord och medlöperi, 1997
Hanna Arendt: The Origins of Totalitarianism, new ed, 1966
Hanna Arendt: Eichmann in Jerusalem, 1965
Yvan Blot: Socialism och fascism - samma familj, 1985
Peter Englund: Brev från nollpunkten, 1996
F A Hayek: The Road to Serfdom, 1944
Adolf Hitler: Mein Kampf, svensk översättning 1992
Paul Johnson: Moderna tider, 1987
Ludwig von Mises: Omnipotent Government, 1944
Leonard Peikoff: The Ominous Parallels, 1982
Henry Picker (red): Hitlers bordssamtal i führerhögkvarteret 1941-42, 1967
Richard Pipes: Den ryska revolutionen, 1997
Karl Popper: The Open Society and its Enemies, femte uppl, 1977
Hermann Rausching: The Voice of Destruction, 1940
George Reisman: The Government against the Economy, 1979
Herbert Tingsten: Nazismens och fascismens idéer - Den nationella diktaturen, 1992

Publicerad i tidskriften M2 mars 1999.

